

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-94>

УДК 32(305)

Ворчакова І.Є.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Досліджуються процеси розвитку егалітарної політики в Україні. Виділяються фактори, які перешкоджають проведенню ефективної гендерної політики. Представлені можливі модифікації у формуванні й реалізації гендерних політичних стратегій в державі. Робиться компаративний аналіз шляхів вирішення проблем гендерної нерівності в Скандинавських країнах і в нашій державі. Доводиться, що становлення паритетної демократії і входження України в європейський цивілізаційний простір неможливі без подолання гендерної асиметрії в усіх сферах життя суспільства.

Ключові слова: гендер, гендерна політика, паритетна демократія, гендерна рівність, гендерні стереотипи.

Vorchakova Iryna

V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

GENDER POLICY IN UKRAINE: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES

Summary. The processes of development of egalitarian policy in Ukraine are explored. There are factors that hinder the implementation of effective gender policies. Possible modifications in the formation and implementation of gender policy in the state are presented. A comparative analysis of ways to solve the problem of gender inequality in Scandinavian countries and in our country is made. It is proved that the formation of parity democracy and the entry of Ukraine into the European civilization space are impossible without overcoming gender asymmetry in all spheres of society's life.

Keywords: gender, gender policy, parity democracy, gender equality, gender stereotypes.

Постановка проблеми. Сьогодні в межах європейського цивілізаційного простору невід'ємним питанням розвитку паритетної демократії є принцип запровадження гендерної ідеології та гендерної рівності. Україна бачить себе частиною європейської цивілізації в руслі перспективи європейської інтеграції. На сьогоднішній день в Україні розроблена достатня нормативно-правова база щодо забезпечення гендерної рівності. Однак, невирішеною залишається проблема реальних механізмів подолання гендерної дискримінації. Міжнародні зобов'язання України та її євроінтеграційний вибір зумовлює нашу державу дотримуватися демократичних принципів, серед яких є інкорпорація комплексного гендерного підходу в усі сфери життя суспільства. Однак, гендерний компонент, що впроваджуватиметься в усі органи державної влади не повинен носити виключно декларативний характер, а включати всі форми практичної реалізації. Виходячи з вище обумовленого виправданого є **актуальність дослідження.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суспільно-політичного статусу жінок в Україні та проблеми забезпечення гендерної рівності стали об'єктом дослідження таких сучасних вітчизняних вчених як: І. Грабовська, Н. Грицяк, І. Добржанська, Т. Краснопольська, О. Орлова, Т. Слабчук, О. Сорокопуд, В. Черняхівська, О. Ярош тощо. Більшість вчених застосовують компаративний аналіз щодо вирішення проблем гендерної нерівності в розвинутих демократичних країнах і в нашій державі. В даному контексті можна виділити роботи О. Гриценко-Веселовської, О. Оніщенко, В. Солошенко, О. Рудік тощо. Останнім часом в Україні почали

з'являтися наукові доробки, присвячені гендерному фактору в умовах озброєного конфлікту. Зокрема, це праці І. Ворчакової, О. Драч, Є. Дудко, Ю. Калагіна, Т. Марценюк, І. Суислової тощо. Наше дослідження буде враховувати вплив гібридної війни на розвиток гендерної політики в нашій державі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вибір предмету дослідження обумовлений тим, що в Україні на сьогоднішній день не вироблена стала модель формування й реалізації гендерної політики в державі. І, враховуючи те, що в країні гостро стоїть проблема збереження територіальної цілісності, вирішення цього питання ускладнюється та модифікується в залежності від розвитку воєнно-політичної ситуації.

Формулювання цілей статті. Серед загальнонаціональних пріоритетів неоднозначним є питання вибору моделі гендерної паритетної політики. Тому ми ставимо завданням дослідити можливі варіанти стратегічного розвитку егалітарної політики в державі і показати успішні практики зарубіжних країн щодо впровадження гендерної рівності в суспільно-політичну систему. Піддавати аналізу вищезазначене будемо, виходячи з соціальних можливостей обох статей реалізувати себе в політичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в межах наукового дискурсу відкритим залишається питання спроможності держави створити такі умови, які дозволять як чоловіку, так і жінці, робити незалежний від соціальних стереотипів, професійний вибір.

Відтак, піднімаючи гендерні проблеми ми повинні говорити про соціальні можливості обох

статей, а відповідно, і визначати «гендер» буде-мо як соціальну, на відміну від біологічної, стать людини, її соціально рольовий статус.

Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці, існуючі в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Вони певною мірою визначають психологічні якості, здібності, види діяльності, професії людей залежно від їх біологічної статі. При цьому гендерні ролі та норми не мають універсального змісту і значно відрізняються в різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою означає не володіння певними природними якостями, а виконання певної ролі. У сучасних соціальних дослідженнях гендер використовується не як незмінна і універсальна конструкція. Це поняття означає не річ або предмет, не багато речей або предметів, а комплексне переплетіння стосунків і процесів [7, с. 73].

Забезпечення гендерної рівності це завдання, в першу чергу, гендерної політики. Піддаємо сумніву деякі наукові дискурси стосовно визначення гендерної політики тільки через призму утвердження паритетності в політичних та владних структурах. На нашу думку, гендерна політика покликана забезпечувати егалітарний розвиток всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Евристичні можливості самої дефініції «гендерна політика» дають нам можливість визначити її як сукупність механізмів, підходів, стратегій, спрямованих на подолання гендерної рівності у суспільстві шляхом застосування паритетних політичних принципів. Здійснити це можливо тільки враховуючи стратегічний підхід до забезпечення рівності статей. В науково-теоретичній практиці його ще називають гендерний мейнстрімінг (від англ. gender mainstreaming).

Рада Європи визначає гендерний мейнстрімінг як «(ре)організацію, поліпшення, розвиток, еволюцію політичних процесів та перспектив гендерної рівності, що включені в усі політичні системи усіх рівнів і на всіх стадіях роботи суб'єктів, що зазвичай беруть участь у розробці політичних стратегій». Рада Європи визначає концепцію гендерного мейнстрімінга як «процес оцінки наслідків для жінок і чоловіків будь-якої запланованої акції, включаючи закони, політику чи програми на всіх територіях і на всіх рівнях. Ця стратегія, спрямована на те, щоб існування про жінок і чоловіків стало невід'ємним аспектом дизайну, імплементації, моніторингу і розвитку політики та програм в усіх політичних, економічних та соціальних сферах, так щоб жінки і чоловіки отримали однакову вигоду, а нерівність не увічнювалася. Кінцева мета – це досягнення гендерної рівності» [10, с. 19].

Усі існуючі в Україні на сьогодні державні програми з гендерної політики чітко дотримуються принципів гендерного мейнстрімінгу, в основі якого лежить ідеологія поміркованого фемінізму, базованого на принципі рівноправності та рівності жінок та чоловіків [3, с. 75].

Якщо з державними програмами забезпечення гендерної рівності ми маємо позитивні зрушення, то ситуація з політичним представництвом жінок поки що не є динамічною.

В Україні є дуже чіткий тренд: чим вищий орган влади, тим менше там жінок. Український

парламент усього на 12% складається із жінок. Попри те, що цей показник є рекордним за всі попередні скликання, він досі залишається низьким, порівняно з практикою демократичних країн. Так, у країнах ЄС жінок у парламентах в середньому удвічі більше – 26%. А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%. Не набагато краща ситуація і в регіонах України. За результатами останніх національних виборів, 46% жінок потрапило у селищні і сільські ради (відсоток представництва жінок у сільських радах знизився до 10 у порівнянні з минулим скликанням – прим. авторки). В обласні – вже 28%. В ради великих міст, обласних центрів – 15%. І в парламент ще менше – 12%. Тільки 6% жінок в Україні посідають посади міністрів та заступників міністрів» [4].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що застосування гендерного квотування на місцевих виборах дало більше можливості жінкам брати участь у передвиборчому процесі і бути кандидатами, однак це не вирішило проблему з представництвом їх у місцевих радах. Невирішеність проблеми шляхом гендерного квотування можна пояснити, на нашу думку двома причинами: 1) у законі прописано, що 30 відсотків представників однієї статі повинно бути у виборчих списках кандидатів у місцеві ради, однак зрозуміло що жінки можуть бути представлені на непрохідних місцях; 2) жодних санкцій за недотримання політичними партіями цього пункту закону не передбачається, тому виконання політичними партіями умови застосування гендерного квотування носить скоріше добровільний характер.

Однак, не можна сказати однозначно, що тільки гендерні стереотипи та відсутність належної підтримки жінок на виборах гальмують процеси розвитку гендерної політики. На нашу думку, перешкодою на шляху до становлення паритетної демократії є цілий комплекс загальнодержавних проблем.

Серед головних факторів, які перешкоджають проведенню ефективної гендерної політики можна виділити наступні:

- а) На загальнодержавному рівні:
 - низький рівень життя людей;
 - високий рівень безробіття;
 - гендерна сегрегація на ринку праці;
 - правовий нігілізм;
 - антидемократичний політичний режим;
 - анархічна форма влади тощо.
- б) На соціокультурному рівні:
 - гендерна стереотипність
 - низький рівень політичної культури
 - політичний абсентеїзм
 - малоосвіченість

Крім вищезазначених гендерних проблем потрібно окремо виділити гендерну рівність у сфері безпеки, адже військові дії на території України є найбільш гострим питанням на сьогоднішній день. В даному контексті дослідниця І. Грабовська доречно підкреслила особливу роль жіноцтва у формуванні «культури миру» як способу існування спільнот у сучасному глобалізованому світі: «...у воєнні періоди значимість практичного внеску жіноцтва у життя соціуму значно зростає, бо саме жінки забезпечують його життєздатність у той час, коли чоловіки рятують спільноту

від фізичного винищення. І все ж у масовій свідомості жінка залишається завжди другорядною персоною, попри те, що на її плечі по війні лягає найтяжча ноша – відбудовування мирного життя» [2, с. 476]. Експертка наголошує на позитивних радикальних змінах в українській армії і, дійсно, фемінізацію силових структур країни, і водночас, вказує і на застосування патріархатної ідеології. Не дивлячись на те, що жінки у збройних силах зарекомендували себе на високому рівні і не поступаються чоловікам під час несення військової служби, останні не готові сприймати жінок на паритетних засадах. На нашу думку, це в першу чергу, пояснюється тим, що наше суспільство поки що не спроможне позбутися гендерних стереотипів і відійти від сприйняття жінки виключно в ідентифікації з Берегинею та Матір'ю.

При вирішенні проблеми гендерної асиметрії в суспільно-політичному житті країни корисним буде досвід розвинутих європейських держав.

Фактично від самого початку заснування Європейського Союзу принципи гендерної рівності втілюються в ньому на рівні державної гендерної політики країн-членів ЄС. Сьогодні держави Євросоюзу є лідерами серед усіх країн світу за кількістю залучення жінок до національних парламентів. І на рівні структур Європейської співдружності жінки становлять більше 30 % членів Європарламенту [3, с. 75].

Варто погодитись з думкою В. Черняхівської, що «в Україні існують соціокультурні та конституційні підстави для запровадження в систему державного управління скандинавської паритетної моделі «гендерної інтеграції», сутність якої полягає в тому, що паритет є фундаментальною політичною та соціальною цінністю, на якій ґрунтується суспільна свідомість і яка визначає суспільну поведінку» [8, с. 5].

Десятий рік поспіль на першому місці за рівнем Індексу гендерного розриву залишається Ісландія (країна закрила гендерний розрив на 85,8%). До першої десятки за індексом гендерного розриву входять й інші скандинавські країни: Норвегія, Швеція, Фінляндія [4]. Остання визнана у 2018 році найщасливішою країною в світі. Всесвітній рейтинг країн світу за рівнем щастя їхнього населення (World Happiness Report, 2018) визначає його за шістьма показниками: рівень доходу, очікувана тривалість життя, соціальна підтримка, свобода, ставлення до корупції та щедрість. Цього року найщасливішими країнами після Фінляндії визнано також Норвегію, Данія, Ісландія, Швейцарія, Нідерланди, Канада, Нова Зеландія, Швеція та Австралія [5].

На відміну від України, Скандинавські країни меншу увагу приділяють конституційним гарантіям, а роблять акцент на політиці рівної зайнятості, що впроваджується через централізоване колективне лобювання та соціальну політику.

Цікавим є підхід до вирішення гендерних питань у Швеції, де діє так званий метод трьох Р: репрезентація, ресурси, реальність. Завдання репрезентації передбачає, що необхідно підрахувати всіх людей: персонал, керівництво, клієнтів, постачальників, користувачів і всіх зацікавлених для з'ясування загальної кількості чоловіків і жінок у всіх категоріях, тобто скільки чоловіків

і скільки жінок перебуває у керівництві, скільки працює з клієнтами і т.п. Крім того, необхідно з'ясувати як розподілено ресурси (фінансові, часові, інформаційні, людські) між чоловіками та жінками. І, нарешті, слід реально знати чому репрезентація і розподіл ресурсів нерівні серед жінок та чоловіків. Такий комплексний аналіз проблеми дозволяє вирішувати її системно [6, с. 13].

Зміни в кращий бік щодо жіночої політичної участі в Скандинавії все ж відбувалися повільно, і лише введення спеціальних механізмів, які регулюють співвідношення статей в політичних установах, призвело до швидкого результату. Велику роль зіграв рішучий настрій самих скандинавських феміністок, які домоглися корінного перелому в ідеології, соціальних і політичних інститутах суспільства з урахуванням інтересів, цінностей і переваг жінок [1, с. 426].

В Україні, як і в Скандинавських країнах, створення жіночих політичних партій не принесло очікуваних результатів. У вищезазначених країнах жіночий рух змінив вектор діяльності на користь зміни партійно-політичних структур. Він спрямував зусилля на створення жіночих секцій при політичних партіях. Згодом, зміна партійної культури нордичних країн призвела до значних досягнень у боротьбі за гендерну рівність. Як зазначає О. Ярош: «мета жіночих партійних секцій була в тому, щоб завойовувати нових прихильників і членів з жіночого середовища для своїх партій. Жіночі партійні секції в соціал-демократичних партіях Швеції і Фінляндії відіграли велику роль у забезпеченні цим партіям електоральної підтримки жінок. У останні десятиліття ХХ століття жіночі секції вийшли за межі лише електоральної ролі і прийняли активну участь у кампанії за рівні права жінок. Вони стали своєрідною школою політичного жіночого лідерства. Саме звідти починалась кар'єра багатьох сучасних членів парламенту, міністрів, членів державних органів влади. Згідно опитування, у Швеції 40% жінок-депутатів рикстагу використовували жіночі партійні секції для свого політичного просування. Більше половини жінок, які стали відігравати активну роль у партіях в цілому мали досвід роботи у жіночих партійних секціях» [9, с. 315].

Україна перейняла у розвинутих країн досвід запровадження інституту омбудсмена з гендерних питань. 7 червня 2017 року Кабінетом Міністрів України запроваджено посаду Урядової уповноваженої з питань гендерної політики. Її основними завданнями є: координація роботи в гендерному напрямі всіх міністерств і державних органів, контроль дотримання Урядом принципу гендерної рівності, допомога в розробці державних програм із питань гендерної рівності, співпраця з міжнародними організаціями та громадянським суспільством. І, найголовніше, що важливо наразі для внутрішньополітичних державних процесів є контроль за виконанням Україною резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Метою цього документу є вирішення гендерних проблем на всіх етапах мирного процесу, включаючи підтримку миру, миробудівництво і постконфліктне відновлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Україна повинна брати до уваги позитивний досвід боротьби з гендерною нерівністю зарубіжних країн, однак вона повинна враховувати соціально-культурні, економічні, політичні та ментальні національні особливості. Удосконалення тільки законодавчої бази чи адміністративних структур, що відповідають за забезпечення гендерної рівності, дало, звичайно, за роки незалежності певні поштовхи, втім потрібно працювати над механізмами практичної реалізації всіх гендерних, задекларованих державних програм.

Кардинальні зміни в сфері гендерної політики можуть не дати швидких результатів. Введення гендерного квотування в місцеву систему виборів це довело. Однак, інклюзія гендерних квот у виборчі програми, на нашу думку, є необхідною умовою, виходячи з того, що всі країни, які досягли успіху в цьому плані, застосовували відповідну політику позитивної дискримінації. Покращити ситуацію з представництвом жінок у законодавчому органі влади може прийняття законопроекту 1456 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)». Він враховує встановлення квоти у виборчих списках політичних партій – на рівні не менше 30% і не більше 70% однієї статі у відповідних виборчих списках. При цьому у першій п'ятірці передбачається закріпити частку представників однієї статі на рівні не більше 60%.

Вирішення проблеми подолання гендерної рівності в державі не може бути тільки на рівні декларативного включення в стратегічні програми розвитку українського суспільства і мати показову форму звітності. Інклюзія паритетного гендерного компоненту в усі сфери життя суспільства можлива тільки завдяки практичним крокам. А відтак подолання гендерних диспропорцій в політичній діяльності можливе тільки в симбіозі заходів, спрямованих на вирішення відповідних диспропорцій на всіх рівнях прояву життєвих позицій.

– подолання розриву в розмірах заробітної плати;

– створення однакових умов для можливості вибору життєвих позицій, соціально-політичних компетенцій;

– подолання стереопитів щодо гендерного статусу, ролі та місця чоловіка і жінки в політично-житті суспільства;

– лобювання програм розвитку гендерної політики.

Усунути всі негативні фактори, що заважають паритетному розвитку гендерної політики, подані автором вище, неможливо одночасно і екстенсивно. Але поступова зміна свідомості, ментального сприйняття, стереотипного мислення щодо ролі жінки і чоловіка в суспільстві наблизить останне до толерантного гендерно-обумовленого погляду на проблему рівності статей.

Список літератури:

1. Ворчакова І.Є. Рівень участі жінок в соціально-політичному житті Скандинавських країн / І.Є. Ворчакова // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Український центр політичного менеджменту, 2009. – Вип. 16. – С. 424-431.
2. Грабовська І.М. Євростандарти та українська гендерна політика: точки перетину / І.М. Грабовська // Молодий вчений. – 2018. – № 7(2). – С. 474-478.
3. Грабовська І. Сучасна українська гендерна політика у світлі євроцивілізаційних прагнень України // Українознавчий альманах. Випуск. 18. – К.: Україна, 2015. – С. 73-77.
4. Індекс гендерного розриву: Знадобиться 202 роки, щоб досягти рівності чоловіків і жінок в оплаті праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.at.ua/news/2018-12-21-1539>.
5. Найщасливіші люди живуть у Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://censor.net.ua/ua/news/3056218/nayischaslyvishi_lyudy_jyvut_u_finlyandiyi_oon_infografika.
6. Оніщенко І.Г. Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України / І.Г. Оніщенко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. – 2012. – Вип. 4. – С. 12-15.
7. Орлова О.О. Гендерна політика та механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні / О.О. Орлова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 71-79.
8. Черняхівська В.В. Гендерна політика в системі державного управління : Україна та Європейський досвід : автореферат дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В.В. Черняхівська ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ: [б. в.], 2017. – 20 с.
9. Ярош О.Б. Гендерна політика Скандинавських країн: суб'єкти гендерних перетворень / О.Б. Ярош // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 17. – С. 312-319.
10. Enhancing Women's Political Participation: A Policy Note for Europe and the Commonwealth of Independent States. – Slovak Republic: UNDP Bratislava Regional Center, 2009. – 64 с.